

5. PESACH

Na de negende plaag komt alles in een stroomversnelling.

De nacht van Pesach begint met een kort bericht: “De HEER zei tegen Mozes en Aäron, nog in Egypte: ‘Voortaan moet deze maand bij jullie de eerste maand van het jaar zijn.’” (12:1,2) De uittocht vormt de kern van de joodse identiteit en geloofservaring (zie Deuteronomium 6:21). Bevrijding staat voorop! Ieder jaar opnieuw moest dit herdacht worden. Telkens weer werd en wordt er voorgelezen uit de Haggada (lett.: vertelling of ‘het verhaal’), het verhaal van en over de Exodus, “Om u (volwassenen en kinderen) eraan te herinneren dat de HEER ons met krachtige hand uit Egypte heeft bevrijd.”

Bevrijding... het absolute begin, de basis van de Joodse geloofservaring! Hoe belangrijk is dit gegeven voor de bijbelse boodschap en voor het godsbeeld? Hoe belangrijk is dit in jouw geloofsbeleving? Is ‘bevrijding’ (in al zijn vormen) ook een prominent gegeven in wat mensen meekrijgen in de kerk?

Exodus 12 - instelling van Pesach

De Israëlieten krijgen, nog voor ze bevrijd zijn, richtlijnen voor een maaltijd. De voorschriften zijn gedetailleerd: - Een lam zonder gebrek moest geslacht en per familie (of met burens) gegeten worden.

- Het bloed moest aangebracht worden op de deurposten.

- Ook ongedesemde broden en bittere kruiden maakten deel uit van de maaltijd.

- De maaltijd moest gegeten worden met de gordel om, sandalen aan en staf in de hand, “in grote haast” (12:11)

De maaltijd en het hele gebeuren dat erbij hoort zou de start worden van een jaarlijks weerkerend feest: “Die dag moet voortaan een gedenkdag zijn, die je moet vieren als een feest ter ere van de HEER. Dit voorschrift blijft voor altijd van kracht, alle komende generaties moeten die dag vieren. Eet dan zeven dagen lang ongedesemd brood, en verwijder meteen op de eerste dag alle zuurdesem uit jullie huizen; ...” (12:14,15)

Symboliek:

De onderliggende symboliek duiden is, zeker voor ons moderne westerlingen, geen makkelijke zaak. Offers zijn we helemaal niet gewoon, en veel voorwerpen of begrippen hebben soms een andere betekenis dan de theologische en emotionele betekenis die wij er aan geven. Hier toch enkele voorzetten:

- **Een maaltijd** was in het O.T. heel vaak symbool van verbond(enheid). In de context van toen kun je ook denken aan kracht opdoen voor de lange tocht die hen te wachten stond.
- **Het lam** (zonder gebrek) kan staan voor onschuld, bereidheid om het beste te geven (zie bv. Gen 4 - Kain en Abel), overgave. De vroege christelijke gemeenschap herkende in het lam een diepere profetische betekenis. In Kor 5:7 spreekt Paulus over Christus als ons paaslam. Vergeet wel niet dat de Hebreërs daar destijds geen enkel zicht op hadden.
- **Ongezuurde broden (matzes)** symboliseren zuiverheid (doe alles wat kan ‘gisten’ weg!) en haast (geen tijd om brood te laten rijzen; bereid zijn en klaar zijn om te vertrekken...).
- **Bittere kruiden** herinneren aan de bitterheid van de slavernij in Egypte. Later zouden de Joden heel vaak herinnerd worden aan het belang van empathie (je weet hoe bitter onderdrukking en slavernij kunnen zijn, doe dat dus de ander niet aan!).
- **Sandalen aan de voeten, staf in de hand:** een aanwijzing dat een gelovige altijd bereid moet zijn om in beweging te komen?
- **Het bloed was een teken** voor de HEER om “voorbij te gaan” – vandaar de naam *Pesach* (letterlijk: voorbijgaan). “de HEER zal door Egypte heen gaan om het te straffen. Maar ziet hij bij een deur bloed aan de bovendorpel en aan de posten, dan zal hij die deur voorbijgaan, hij zal de doodsengel geen toestemming geven om uw huizen binnen te gaan en u te treffen.” (12:23). Het aanbrengen van bloed was geen magisch ritueel, maar een blijk van geloof en vertrouwen. “Toon

dat je erbij wil zijn!” Het volk Israël moest actief kiezen om zich te onderscheiden van Egypte — door bloed zichtbaar op hun huizen te plaatsen. Het bloed markeerde wie voluit koos voor het leven (cf. kader hiernaast). Niet etniciteit, maar het teken bepaalde redding.

- Het bloed werd **aangebracht met majoraan- of hysoptakken**. In de Bijbel wordt majoraan of hysop herhaaldelijk gebruikt in reinigingsrituelen (bv. Lev 14:4-7; Num 19:6,18). “**Ontzondig mij met hysop, dan zal ik rein zijn.**” (Ps 51:9). Hysop staat dus voor zuivering en reiniging van zonde of onreinheid. Het was een gewone plant, toegankelijk voor elke Israëliet, rijk of arm.

Nota: In de Westerse cultuur associëren we bloed vaak met geweld, verwonding of dood. In de Hebreeuwse denkwijze is dat precies andersom: **Leviticus 17:11:** “Want het leven van het vlees is in het bloed...” Bloed vertegenwoordigt de levenskracht die door een levend wezen stroomt. Door hun gebaar te stellen toonden de Israëlieten dat ze bereid waren hun leven in Gods hand te leggen.

- Een **‘feestmaaltijd’** nog voor ze echt bevrijd zijn... Wat zou dit kunnen betekenen (ook voor ons)?
- Bespreek samen wat **de verschillende symbolen** voor ons vandaag nog kunnen betekenen.
- Bittere kruiden eten om niet te vergeten hoe ze zelf gezucht hebben onder vreemdelingschap en onderdrukking - **empathie**. Hoe is het gesteld met die empathie bij het volk van Israël vandaag? En in de maatschappij in het algemeen? En in christelijke kringen?
- In Exodus moest elke familie persoonlijk het bloed aanbrenge. In hoeverre is geloof **iets persoonlijks en in hoeverre iets collectiefs?**
- Wat zijn vandaag **“tekens aan de deurpost”** – manieren waarop wij ons onderscheiden als mensen die bij God horen? Of zeggen we beter: manieren waarop we kunnen tonen dat we kiezen voor God en het leven?
- **Bloed = leven**. Wat geeft dit wanneer we dit toepassen op Jezus als ‘paaslam’? Wat moet de meeste aandacht krijgen: Jezus’ leven of zijn dood? En wat betekent dit dan concreet? Wat vind je van deze uitspraak: “Je beroepen op het leven van Jezus...” Wat zou dit concreet kunnen betekenen?
- Kan het nuttig zijn om af en toe **‘reinigingsmomenten’** te hebben? Hoe kan dit eruitzien?

Voorschriften voor later

“De HEER zei tegen Mozes en Aäron: ‘Voor het Pesach maal gelden deze voorschriften: **Er mag geen enkele vreemdeling aan deelnemen.** ⁴⁴Een slaaf die door iemand gekocht is, mag er echter aan deelnemen **zodra hij besneden** is. ⁴⁵Een vreemdeling die tijdelijk bij je verblijft of een dagloner **mag er niet aan deelnemen.** (...) Wil een

vreemdeling die bij jullie woont het pesachmaal ter ere van de HEER bereiden, dan mag dat pas nadat hij en al zijn mannelijke familieleden besneden zijn, want alleen dan kan hij op één lijn worden gesteld met een geboren Israëliet. Maar **een onbesneden mag er niet aan deelnemen.**” (12:43-48)

Chag Hamatzot (Feest van Ongezuurde Broden)

- Duurt zeven dagen.
- Geen zuurdeeg mag in huis worden gevonden – verwijzing naar het zuiver houden van het hart.
- Didactische functie: ouders moeten hun kinderen uitleggen “*wat dit betekent*” (vers 8 en 14) – een fundamenteel pedagogisch moment in het jodendom.

- Hoe reageer jij op deze richtlijnen, waardoor tal van mensen **uitgesloten** worden? Moet dit ook vandaag toepast worden? Zo ja, hoe dan wel? Gaat dit niet in tegen het principe van **inclusie** dat in onze tijd en cultuur zo belangrijk is. Hoe stond Jezus destijds tegenover exclusie of inclusie (uitgesloten worden of erbij horen)?
- “Geef het door aan uw kinderen!” **Kinderen** hebben een belangrijk aandeel in de ceremonie van de sederavond (zie nota op de laatste blz.). Hoe is dat bij ons (in het kerkgebeuren, tijdens het Avondmaal, ...). Wat vind jij dat wij vooral moeten doorgeven?

Exodus 12 - de tiende plaag

“Midden in de nacht doodde de HEER alle eerstgeborenen in Egypte, van de eerstgeborene van de farao, zijn troonopvolger, tot de eerstgeborene van de gevangene, en ook al het eerstgeborene vee. De farao, zijn hovelingen en alle andere Egyptenaren schrokken die nacht wakker, en in heel Egypte klonk een luid gemjammer, want er was geen huis waarin geen dode was.” (12:29,30)

De tiende plaag, de dood van alle eerstgeborenen van Egypte (Aangekondigd in Ex:4-8 11–12), is misschien wel de meest schokkende en moeilijk te begrijpen plaag. Ze trof niet alleen farao's zoon, maar ook de eerstgeborenen van gewone mensen én van het vee. Deze plaag raakt ons moreel diep, omdat ze ook lijkt in te grijpen in het leven van schijnbaar "onschuldige" mensen. Het klopt natuurlijk wel dat aan het begin van het boek Exodus alle Hebreeuwse mannelijke eerstgeborenen werden gedood op bevel van de Farao. Je zou dus kunnen stellen dat hij met gelijke munt werd terugbetaald. "Je moet tegen de farao zeggen: "Dit zegt de HEER: **Israël is mijn zoon, mijn eerstgeboren zoon.** ²³Ik heb je bevolen **mijn zoon te laten gaan om mij te vereren, maar dat heb je geweigerd. Daarom zal ik je eerstgeboren zoon doden.**" (Ex 4:22)

Maar toch... Enkele gedachten:

- **De eerstgeborene stond voor: erfgenaam van sociale en religieuze macht; de verpersoonlijking van toekomst en gezag.** De plaag richt zich dus niet op willekeurige mensen, maar op de zuilen van het systeem dat Israël onderdrukte. Het is een gericht oordeel over een maatschappij waarin de leder vergoddelijkt werd en slavernij normaal was. In de Midrasj kun je lezen: "*De Egyptenaren riepen uit: Dit is de maat van gerechtigheid – wij verloren onze eerstgeborenen, maar wij hadden eerst hun kinderen in de Nijl geworpen.*"
- **Kollektieve schuld en medeverantwoordelijkheid:** Rabbijnse bronnen zien het Egyptische volk niet als neutraal: ze waren medeplichtig aan de onderdrukking of hebben deze gedoogd. De tiende plaag is een vorm van collectief oordeel, zoals ook gebeurde bij Sodom. "Wie zweeg toen het kwaad geschiedde, nam eraan deel." – (Talmoedisch principe). Toch blijven ook sommige rabbijnen worstelen met deze plaag. Sommigen zien het als een grensgeval van gerechtigheid; of als een mysterie van Gods wegen die de mens niet volledig kan begrijpen. Volgens moderne maatstaven is collectieve straf sowieso ethisch problematisch.
- **Christelijke benadering:** de tiende plaag wordt vooral begrepen in het licht van het **Pascha-lam**, dat voorafschaduwde wat later in het christelijk geloof wordt gezien in Christus als Lam van God. De dood van de eerstgeborenen vormt het omslagpunt: zonder deze klap laat farao het volk niet gaan. De verlossing van Israël kost het leven van Egyptische eerstgeborenen, net zoals in een christelijke theologische visie de verlossing van de wereld het leven van Gods "eerstgeborene" (Jezus) kost. "**Hij gaf zijn eerstgeboren Zoon, opdat eenieder die in Hem gelooft...**" (Joh. 3:16)

Nota: Sommigen wijzen erop dat ook Mozes zelf moeite leek te hebben met wat er zou gebeuren. Wanneer God uitlegt dat hij alle eerstgeborenen zal doden, en er dan aan toevoegt "**En dat zal ik doen ook**" vertelt de tekst: "**Hierop verliet Mozes woedend het paleis.**"(11:8). Dit kan inhouden dat Mozes woedend is op de Farao, omwille van zijn hardvochtige hartnekkigheid, maar ook dat hij zich niet kan vinden in Gods harde manier van optreden...

Omgaan met lastige bijbelgedeelten

Het is geen zwakte om worsteling te voelen bij zulke teksten. Integendeel. De bijbel is een boek dat ruimte biedt voor strijd, vragen en zoeken. God zelf schuwt niet om zich te laten kennen in verhalen die niet meteen netjes passen in onze kaders. Deze gedeelten nodigen ons uit om vooral te focussen op Gods bevrijdende handelen en tegelijk onze eigen beelden van rechtvaardigheid, macht en verantwoordelijkheid opnieuw te overdenken.

- **Welke gevoelens roept die 10de plaag op bij jou? Afwijzing, bewondering, verwarring, onbegrip, ... Vind je dit 'normaal' of heb je er toch moeite mee?**
- **Kun je je vinden in een van de bovenstaande pogingen om het te duiden? Hoe ga jij ermee om?**
- **De dood van alle eerstgeborenen, ook van gewone burgers en dieren, roept vragen op over Gods gerechtigheid. Wordt hier geen collectieve straf toegepast op een hele natie vanwege het gedrag van Farao? Is het bv. 'normaal' dat vele duizenden gewone Palestijnse burgers (vrouwen kinderen inbegrepen) vermoord worden omwille van de (inderdaad vreselijke) actie van Hamas?**

- Hoe rijm je het oog om oog principe dat hier gehanteerd lijkt te worden (Ex 4:22) met wat Jezus zegt in zijn Bergleer m.b.t. dat principe?
- Hoe moet dit verhaal gelezen worden in een tijd van **mensenrechten**, universele moraal en het idee van individuele verantwoordelijkheid?
- **Wat zegt dit verhaal over wie God is?** Kun je Gods liefde en oordeel samen laten bestaan?

Exodus 12: 37-42 De Israëlieten verlaten Egypte

“De Israëlieten trokken te voet van Rameses naar Sukkot; hun aantal bedroeg ongeveer zeshonderdduizend, vrouwen en kinderen niet meegerekend, ³⁸terwijl er bovendien een grote groep mensen van allerlei herkomst met hen meetrok. ... ⁴⁰Vierhonderddertig jaar hadden de Israëlieten in Egypte gewoond; ⁴¹na precies vierhonderddertig jaar – geen dag eerder of later – trok het volk van de HEER, in groepen geordend, uit Egypte weg. ⁴²Die nacht waakte de HEER om hen uit Egypte weg te leiden. Daarom waken de Israëlieten nog altijd in deze nacht ter ere van de HEER, elke generatie opnieuw.” (12:37-42)

“De HEER ging voor hen uit om hun **de weg** te wijzen, overdag in een wolkkolom, ’s nachts in een lichtende vuurzuil. Zo konden ze dag en nacht verder trekken.” (Ex 13:21)

Daar gaan ze dan... met een lange weg voor de boeg. Het was immers niet enkel de bedoeling om iets te verlaten, maar ook en vooral om ergens heen te gaan. Het thema van ‘de weg’ is een belangrijk thema in de Bijbel. Dit beeld wordt courant gebruikt wanneer de TORAH ter sprake komt, Gods manier om zijn volk te leiden. Herhalen we ook nog eens dat het woord ‘wegtrekken uit’, YATSA, (39x in Exodus / 8x in Exodus 12 / 7x in Exodus 13) ook kan wijzen op een geboorte (het kind verlaat de moederschoot). Een nieuwe geboorte, een nieuwe toekomst.

- Pesach gaat over bevrijding van slavernij. Wat zijn **moderne vormen van slavernij**? Wat betekent bevrijding in onze context?
- Pesach gaat over **achterlaten en op weg gaan** naar (het beloofde land). Voor ons: wat achterlaten (of loslaten), op weg waarheen of waar naartoe?
- **Elke generatie opnieuw...** Rabbijnen stellen dat gelovigen in elke tijd a.h.w. de Exodus opnieuw moeten beleven... Wat is uw reactie hierop?

Noot 1: de vier vragen

Op de sederavond van Pesach (Pasen) stellen kinderen traditioneel de vier vragen die samen bekendstaan als de "Ma Nishtana" – wat Hebreeuws is voor "Wat is er anders?". Deze vragen zijn bedoeld om de bijzondere kenmerken van de avond te benadrukken en het gesprek over de uittocht uit Egypte op gang te brengen. Waarom is deze nacht anders dan alle andere nachten? De vier onderdelen worden dan opgesomd:

1. Op alle andere nachten eten wij chametz (gezuurd brood) en matsa. Waarom eten wij vanavond alleen matsa?
2. Op alle andere nachten eten wij allerlei soorten groenten. Waarom eten wij vanavond vooral maror (bitte-re kruiden)?
3. Op alle andere nachten dopen wij ons voedsel niet eens één keer. Waarom dopen wij het vanavond twee keer?
4. Op alle andere nachten zitten wij rechtop of leunen wij. Waarom leunen wij vanavond allemaal naar één kant?

Het antwoord is het hele Pesach-verhaal, dat verteld wordt tijdens de seder: De Israëlieten waren slaven in Egypte. God bevrijdde hen met wonderen en plagen.

1. We eten matsa om te herinneren aan het gehaaste vertrek.
2. We eten maror om de bitterheid van de slavernij te voelen.
3. We dopen groenten (zoals karpas in zout water en maror in charoset) als symbolen van tranen en het slavenwerk.
4. We leunen omdat vrije mensen aanliggend aten, in tegenstelling tot slaven. Vanavond vierten we de vrijheid.

Het is betekenisvol om te proberen die verschillende elementen toe te passen op onszelf, en tegelijk aandacht te hebben voor wat anderen misschien doormaken (pijn, onderdrukking, agressie, onvrijheid...).

Noot 2: 600.000 mannen

“De Israëlieten trokken te voet van Rameses naar Sukkot; hun aantal bedroeg ongeveer zeshonderdduizend, vrouwen en kinderen niet meegerekend.” (Ex 12:37)

Dit is een veelbesproken vers in Exodus 12. Het woord ‘GEBER’ betekent eigenlijk sterke mannen, strijdbare mannen. Tel je daar vrouwen, kinderen en ouderen bij, dan kom je mogelijk aan een getal van 2 tot 2,5 miljoen mensen – een enorm aantal. Dit roept belangrijke vragen op over de historische, logistieke en theologische interpretatie van deze tekst. Het loont de moeite om dit eens vanuit verschillende invalshoeken te bekijken.

Er zijn heel wat historische en archeologische bezwaren

De meeste historici en archeologen plaatsen ernstige vraagtekens bij het idee dat zo'n grote groep mensen Egypte verliet om o.a. de volgende redenen:

- **Gebrek aan archeologisch bewijs:** Er is geen archeologisch spoor gevonden dat wijst op de aanwezigheid van miljoenen mensen in de Sinai-woestijn gedurende 40 jaar.
- **Logistieke onwaarschijnlijkheid:** Een groep van 2,5 miljoen mensen plus vee zou enorme hoeveelheden water, voedsel en organisatie vergen. Zelfs met moderne middelen zou dit buitengewoon moeilijk zijn, laat staan in de oudheid.
- **“in groepen geordend”** Hier staat eigenlijk ‘als een leger’. Dit nodigt uit om eens te rekenen. Een groep van 2,5 miljoen, mooi geordend in rijen van 10, en telkens 1 m tussen de rijen: je bekomt een kolonne van 250 km! En houden we nog geen rekening met “de enorme kudden schapen, geiten en runderen” die ze meevoerden...(Ex 12:38). Via de kortste route zouden de eerste Israëlieten al de grens met Kanaän bereiken wanneer de laatsten net Egypte verlaten hebben...
- **Bevolkingsgrootte Egypte:** Schattingen van de totale bevolking van Egypte in die tijd liggen mogelijk maar rond de 3 à 5 miljoen. Dan zouden dus de Israëlieten bijna de helft daarvan zijn geweest – wat nauwelijks strookt met hun voorgestelde status als onderdrukte minderheid.

Mogelijke verklaringen en interpretaties

Symbolische of theologische aantallen

In de oudheid werden getallen vaak symbolisch gebruikt. Het getal 600.000 kan een literaire of symbolische functie hebben. Grote aantallen kunnen bedoeld zijn om de kracht en trouw van God te benadrukken, eerder dan om historische feiten te rapporteren.

Betekenis van het woord ‘elef’

Het Hebreeuwse woord ‘elef’ wordt meestal vertaald als "duizend(tal)", maar het kan ook "clan", "familie-eenheid" of "legerafdeling" betekenen. Als je ‘elef’ leest als "een groep" i.p.v. als een cijfer, dan zou 600 *groepen* of clans of families kunnen betekenen, wat tot een veel kleiner totaal leidt – misschien slechts enkele duizenden mensen.

Latere redactionele uitvergroting

Sommige bijbelwetenschappers stellen dat de getallen in Exodus deel zijn van latere redactionele lagen die de geschiedenis "opschalen" om het verhaal kracht bij te zetten. In de context van latere koninkrijken en hun nationale identiteit kan het vergroten van het aantal uit Egypte vertrokkenen een manier zijn om het volk Israël als talrijk en machtig voor te stellen.

Misschien moeten wij hieruit leren dat niet zozeer de gegevens of feiten (bv. de precieze aantallen) echt belangrijk zijn, maar op wat het verhaal wil communiceren: o.a.:

- God bwil dat mensen vrij zijn, hij bevrijdt zijn volk uit slavernij.
- De uittocht markeert het begin van een nieuwe toekomst en een nieuw verbond.
- De details van het aantal zijn minder relevant dan de boodschap van verlossing en trouw.